

A fenntartható társadalom felé való átmenet gazdaságpolitikai alternatívái Szakmai ajánlat szinopszisa

A kutatás tárgya

Az utóbbi években újfent fölerősödtek azok a viták, melyek az uralkodó gazdaságpolitikai szemléleten való túllépést tartják a fenntartható társadalom felé való átmenet szükséges feltételének. Globális és nemzeti szintű koncepciók egyaránt születtek erre vonatkozóan. Több prominens anyag közül is kiemelkedik az amerikai Tellus Intézet *Great Transformation* (Nagy átalakulás) projektje és azonos című gyűjteményes kötete (P. Raskin et al., 2002, Stockholm Environmental Institute), valamint a Tim Jackson vezetésével és neves brit társadalomtudósok közreműködésével készült *Prosperity without Growth?* (Prosperitás növekedés nélkül?) című jelentés (T. Jackson, 2009, Sustainable Development Commission, UK). Már magyarul is olvasható az elsősorban frankofón és spanyol nyelvű tudományos körökben hódító ún. *de-growth* megközelítés egyik manifesztója (Serge Latouche: *A nemnövekedés diszkrét bája*. Szombathely, 2011), amely ugyancsak az uralkodó gazdasági paradigma elvetésével, elsősorban is a növekedésre épülő modern piaci társadalom átalakításával véli megvalósíthatónak a fenntartható társadalmat. Meghatározó tudományos irányzattá nőtte ki magát az ún. *transition management* (melynek kiterjedt szakirodalmából az egyik legfrissebb darab: J. Grin et al. *Transition to Sustainable Development*. Routledge, New York and Abingdon, 2010). Ráadásul ez az irányzat azzal is büszkélkedhet, hogy gyakorlati alkalmazása talán a legkiterjedtebb: Hollandia az 1990-es évek óta hivatalos technológiapolitikai megközelítésévé tette. Hazai szakemberek is dolgoztak ki továbbá olyan elemzéseket, melyek hasonló kérdésekre keresik a választ – ezek közül a legfrissebb a Lélegzet Alapítvány kiadásában megjelent *Zöld gazdaságélénkítés* című tanulmánygyűjtemény (Budapest, 2010). Mindezek a kísérletek elsősorban elvi utat igyekeznek mutatni a fenntartható társadalom felé való átmenet számára (a *transition management* gyakorlatba ültetett kísérleteit kivéve). Vagyis a szemléletformálás céljával születtek, nagyrészt az uralkodó gazdaságpolitikai paradigmával szemben fogalmazzák meg elvi alapvetéseiket. Néhol konkrétabb gazdaság- vagy egyéb szakpolitikai javaslatokat ugyancsak kialakítanak (bár ezek jelentős része éppen az uralkodó paradigmán belül marad), ám legtöbbjük nem jut el olyan mélységig, illetve konkrétságig, amely segítene a szakpolitika formálóinak megérteni, hogyan juthatnak el a jelen állapotból a kívánatos jövőbe. Jogos kérdés tehát, hogy lehetséges-e más, megvalósítható alternatívát találni és követni az uralkodó gazdaságpolitikai paradigmával szemben. S ezzel összefüggésben további kérdés, hogy miként részletezhető egy, a közpolitika számára követhető módon operacionalizált alternatív gazdaságpolitikai elképzelés.

A kutatás célja

Jelen kutatás túl kíván lépni az alternatív elvek pusztá gyűjteményén, és azt vállalja, hogy azon túl, hogy összefoglalást ad a releváns szakirodalomban megfogalmazott elvi irányokról, megfogalmazza a fenntartható társadalom valamely szakpolitikai vízióját, és fölvezet az oda való eljutás legfőbb közpolitikai lépéseit. Természetesen a jelen ajánlati felhívás adta keretek kirajzolják a vállalható feladat határait. Ebből következően jelen kutatás az adott keretek között nem vállalhatja ésszerűen egy teljes gazdaságpolitikai alternatívának az átmenet konkrét lépéseit lebontott kidolgozását. Vállalja azonban, hogy egy gazdaságpolitikailag kiemelt jelentőségű szakpolitika esetében elvégez egy olyan elemzést, amely nemcsak elvi kereteiben vázol föl egy alternatív (az uralkodó paradigmából kilépő) víziót, hanem a

megvalósításához szükséges közpolitikai lépésekben is konkretizálja azt. Jelen gazdasági-társadalmi helyzetben a foglalkoztatáspolitikai rendelkezik azzal a szakmai és társadalmi jelentőséggel, amely indokolja kiválasztását a jelen elemzéshez.

Ajánlatunkban azt javasoljuk tehát, hogy a kutatás során a szélesebb gazdaságpolitikai elvi kontextus bemutatása mellett a foglalkoztatáspolitikai területére készítjük el a fenntartható társadalom felé való átmenet gazdaságpolitikai lépéseit, értékelve a megvalósítás lehetőségeit, korlátait, illetve az adaptáció igényeit a magyarországi kontextusban. Egy alternatív gazdaságpolitikai elképzelést önmagában is elég pontosan tükröz az, hogyan definiálja a munkát; a munka egyének, családok és közösségek életében betöltött szerepét; mekkora az adott gazdaságban az elvárt foglalkoztatási szint, és milyen tevékenységek számítanak bele a foglalkoztatásba. Szintén a jelenlegi paradigmától eltérő gazdaságpolitikai szemléletet adhatnak a munka ellentételezésének különböző rendszerei vagy a foglalkoztatással összefüggő alternatív döntéshozatali mechanizmusok.

A választott kutatási cél jelentősége, indoklása

A fenntarthatóság és a foglalkoztatás gondolati összekapcsolása nem magától értetődő annak ellenére, hogy a kettő közötti szoros kapcsolat könnyen alátámasztható. A két terület közötti összefüggések a jelenlegi diskurzusokban legfeljebb a „zöldgazdaság” munkahelyteremtő képességének elemzéseiben, valamint az ún. *double dividend* (kettős osztalék) körüli elméleti vitákban jelennek meg (lásd magyarul Pataki Gy. et al., 2003, Versenyképesség és környezetvédelem. *PM Kutatási Füzetek*, 5. szám). A két terület kapcsolata már csak azért is különösen érdekes lehet, mert ha végignézzük a növekvő munkanélküliség mögött rejlő okokat, sok általános gazdasági és társadalmi problémát találunk. A gazdasági aktivitás városi koncentrációja és a vidék háttérbeszorulása egész régiókra süllyed a magas inaktivitás bélyegét. A növekedési kényszer miatt, a mennyiség térhódítása a minőség rovására a tömegtermelés felé tolja el a rendszert, amelyet az automatizáltság sokkal inkább jellemez, mint a komoly szakmunka. A munkáltató oldaláról a hatékonyság elsődlegessége; a munkavállaló oldaláról pedig saját fogyasztási igényének növekedése mind a képzett, mind pedig az alacsonyabb képzettséggel – de még munkával rendelkező – alkalmazottak nagy részét az egyre több munka, és egyre kevesebb szabadidő felé mozgatja; ezzel csökkentve az egyébként létező álláshelyek számát is. Míg a fenti néhány kiragadott érv nyilván egy komplex problémakör sommás megjelenítése, olyan indokokra vezet vissza a munkanélküliség jelenségét, amely egyértelműen összefüggésben áll a környezeti fenntarthatatlansággal is: regionális diszfunkciók; növekedési kényszer; hatékonyság mindenhatósága és fogyasztási kényszer.

A jelenlegi gazdaságpolitika, és ezen belül a foglalkoztatáspolitikai a neoklasszikus (vagy főáramú) közgazdaságtan keretein belül gondolkodik. A főáramú közgazdaságtan szerint a munkaerő-piacot ugyanazok a piaci mechanizmusok határozzák meg, mint a termékek piacait. A keresletet a munkaadók jelentik, míg a kínálatot a munkaképes emberek, és ideális esetben a kettő ott találkozik, ahol a reálbérek egyensúlyi szinten vannak. A munkaerőpiac tökéletes működéséhez azonban az árupiacoknak is egyensúlyban kell lenniük, hiszen a teljes foglalkoztatás mellett a termékek iránti kereslet megegyezik a kibocsátással. Így az egyensúlyi helyzetben a munkanélküliség szinte kizárólag önkéntes lehetne, amely vagy munkahelyváltás, vagy a szakmai átképzés szükségszerűségének következménye. Ha a munkaerő-piacon túlkínálat következik be, úgy a reálbérek csökkenésével újabb egyensúlyi állapot áll be. A jelenleg ismert munkaerő-piaci beavatkozások is e logika alapján történnek, megpróbálva kiigazítani a piaci mechanizmusokat, elősegítve, hogy a kereslet és a kínálat találkozzon. Teszik ezt egyrészt hatékonyabb munkaerő-közvetítési rendszerek felállításával, másrészt a kínálati oldalon a munkavállalók keresletnek megfelelő felkészítésével és átképzésével, vagy a mobilitás ösztönzésével. A kereslet oldalán a gazdaságpolitikai

beavatkozásokkal a növekedést, és ezáltal pedig a munkahelyteremtést ösztönzik. Ennek megfelelően viszont állandóan újabb és újabb fogyasztási igényeket kell teremteni annak érdekében, hogy az árkereslet találkozzon a munkaerő-kínálattal. Jelen megbízás keretében az alább ismertetett módszertan segítségével e gondolati rendszeren kívül fogunk tudni konkrét alternatív megoldásokat bemutatni a hazai foglalkoztatáspolitikára számára.

A kutatás módszertana

A kutatás során az általunk használt módszertan az úgynevezett *backcasting* folyamatán alapul. (Magyarul nehezen adható vissza a *forecasting*, mint előretekintés a jelenből a jövőbe, és a *backcasting*, mint visszatekintés a jövőből a jelenbe, nyelvileg frappáns szembeállítás. Magyarítani lehetne visszafejtésnek vagy jövőből a jelenbe visszatervezésnek is.) A *backcasting* – számos, eltérő nézőponttal és problémadefinícióval rendelkező résztvevő bevonásával – egy kívánt, normatív jövőkép meghatározásával kezdődik. Ezt jelöli ki elérendő célként és ehhez viszonyulva mozog az időben visszafelé, hogy olyan szakpolitikai lehetőségeket és programokat azonosítson, amelyek lépésről lépésre összekapcsolják a normatív jövőképet a jelen állapottal.

A *backcasting* megkülönböztethető az előrejelző módszertanoktól abban a tekintetben, hogy megfordítja a jövőt a jelenrel összekapcsoló folyamat irányát. Míg az előrejelzés a jelen trendjeit extrapolálja a jövőre, a *backcasting* a jövőből indul ki, és a jelen felé halad. A különbség nem csupán módszertani, hanem eltérő elméleti kiindulópontokra vezethető vissza. Az előrejelzés a jelen állapotból, a jelen trendek kivetítésével megjósolható jövőhöz való alkalmazkodáshoz szükséges lépéseket határozza meg, míg a *backcasting* folyamata azon alapul, hogy a jelenben és (közel)jövőben meghozott döntéseink alakítani képesek a jövőt, így van lehetőségünk elmozdulni egy alternatív, kívánt állapot irányába.

A *backcasting* módszere szoros kapcsolatban áll a fenntarthatóság fogalmával, gyakran alkalmazzák a fenntarthatósággal kapcsolatos projektek esetén, mind szervezeti, mind regionális, mind pedig országos szinten. A megközelítést használta már a Royal Dutch Shell olajcég az energiateljesítmény változásaival kapcsolatos alternatív jövőkép kidolgozására, az IKEA a fenntartható bútor design kialakítására és az ehhez szükséges lépések elemzésére, az OECD és az EU a fenntartható mobilitás, Hollandia a fenntartható háztartás, valamint Stockholm a fenntartható város jövőképek kialakítására.

A módszer alkalmazhatósága a projekt szempontjából

Ezt a típusú módszertani technikát abban az esetben érdemes használni, ha egy komplex rendszer nagymértékű megváltoztatása, fenntarthatóbbá tétele a cél, miközben a jelenlegi gondolkodási keretek és trendek részei a megváltoztatni kívánt rendszernek, így nem nyújthatnak segítséget az átalakulás folyamatában. A folyamat előfeltétele még, hogy a problémafelvetés elég széles legyen, valamint elég hosszú legyen az időtáv (25-50 év) ahhoz, hogy egy alternatív jövőkép fővázolója és az ehhez szükséges lépések meghatározása megvalósítható lehessen.

Jelen esetben a módszer jól illeszkedik a projekt általunk meghatározott céljaihoz, mivel a foglalkoztatáspolitikai komplex, sok rendszert érintő kérdés. Minden foglalkoztatáspolitikai munka fogalmán és társadalmi értelmezésén alapul: mit tekintünk munkának, mit tekintünk előállított értéknek társadalmi és egyéni szempontból, milyen igényei vannak a munkaerőpiacnak a munkavállalók felé stb. Ezeknek és a folyamat során fölvetődő egyéb kérdéseknek a fenntarthatóság szempontjából való újraértelmezése lehetővé teszi a domináns paradigmából való kilépést és egy alternatív jövőkép kidolgozását. A folyamat során az alternatív jövőkép időpontját 2050-re tesszük, így elegendő mind az időtáv, mind pedig a tematika egy strukturált, de a jelenlegi kereteken túllépő gondolkodási folyamat lefolytatására. A módszer alkalmas arra, hogy használata révén meg tudjuk fogalmazni egy

adott kontextusban (jelen esetben Magyarország esetére) a fenntartható foglalkoztatás lehetőségeit, akadályait, az adaptáció szükséges szakpolitikai lépéseit.

A módszertani folyamat szakaszai

A folyamat során 15 szakértő bevonását tervezzük, akik a foglalkoztatáspolitikai különböző területeit képviselik. A szakértőnek jelen esetben nem csupán az akadémiai-kutatói háttérrel rendelkező, hagyományos értelemben vett szakértőket tekintjük, hanem mindazokat, akik valamilyen speciális tudással rendelkeznek a foglalkoztatáspolitikai ügyet tekintve. Célunk, hogy minél nagyobb legyen az a terület, amelyet a szakértők tudása és álláspontja lefed, hiszen a jövő alapvető bizonytalansága és kiszámíthatatlansága miatt fontos egy szélesebb bevonáson alapuló technika alkalmazása.

Ez a szakértői csapat lesz az, akik meghatározzák az alternatív foglalkoztatáspolitikai jövőképet és az ehhez szükséges szakpolitikai irányokat, lépéseket. A folyamat fő célja, hogy facilitálja és strukturálja azt a közös gondolkodási folyamatot, amely során minél többfajta szemlélet és érték találkozik egymással.

A folyamat során a szervezők csapatának előkészítő tevékenységei és a szakértői panel munkájának szakaszai váltják egymást:

A folyamat *1. szakaszában* a szervezők előkészítik a szakértői panel munkáját. Elkészítenek egy orientációs anyagot, amely tartalmazza a foglalkoztatáspolitikai fenntarthatóságának lehetséges fő dimenzióit, a módszer és a folyamat bemutatását, valamint kérdéseket, amelyek a *2. szakasz* gondolkodási folyamatának kiindulópontjai lehetnek.

A *2. szakasz* a szakértői panel munkáján alapul. A szakértői panel tagjai ebben a szakaszban elképzelik, mit jelent a „fenntartható munka”, és mi a „fenntartható munkahely” a jövőben. Kreatív gyakorlatok segítségével kilépnek a jelenlegi gondolkodási struktúrákból, hogy a munka fogalmát a jövő szempontjaiból (újra)értelmezzék. A munka jövőbeni fogalmán alapulva a szakértői panel ebben a szakaszban kidolgozza a kívánt, alternatív foglalkoztatáspolitikai jövőkép vázlatát 2050-ben.

A folyamat *3. szakaszában* a szervezők a szakértői panel vázlata alapján részletesen kidolgozzák az alternatív foglalkoztatáspolitikai jövőképet, és kiküldik a panel tagjainak véleményezésre.

A *4. szakaszban* a szakértői panel tagjai még egyszer találkoznak, hogy az alternatív foglalkoztatáspolitikai jövőkép eléréséhez azonosítsák a szakpolitikai irányokat és a szükséges lépéseket és programokat, amelyek hidat képeznek a jelen és a jövő között. Ez az a szakasz, amikor a konkrét szakpolitikai ajánlások kidolgozásra kerülnek.

A folyamat *5. lezáró szakasza* az utómunkálatok szakasza. Egyrészt a szervezők összerendezik a szakértői panel ajánlásait; másrészt ellenőrzik a fölvázolt szakpolitikai lépések illeszkedését, logikai koherenciáját, szükség esetén változtatásokat javasolva a panel számára. Ezek alapján elkészítik a folyamat jelentését, és azt véleményezésre kiküldik a szakértői panel tagjainak. A fölmerülő megjegyzéseket és reakciókat figyelembe véve végső formába rendezik a folyamattal kapcsolatos jelentést, amely az NFFT számára készült tanulmány központi fejezetének alapjául szolgál.

Tevékenység	2012									
	01/11	02/11	02/11	03/11	03/11	04/11	04/11	05/11	05/11	
A projekti részletes tervezése, egyeztetés a megrendelővel										
A <i>backcasting</i> szakértői panelje kiválasztásához szükséges szempontrendszer összeállítása										
A <i>backcasting</i> szakértői paneljének kiválasztása, részvételük leegyeztetése										
A <i>backcasting</i> helyszínének kiválasztása										
1. szakasz: A <i>backcasting</i> tematikájának, és előzetes anyagainak elkészítése										
2. szakasz: Első <i>backcasting</i> szakértői műhely megvalósítása										
3. szakasz: A szakértői műhelymunka eredményeinek összefoglalása; az alternatív jövőkép véleményeztetése										
4. szakasz: A második <i>backcasting</i> szakértői műhely megvalósítása										
5. szakasz: A szakértői műhelymunka eredményeinek összefoglalása; ajánlások elkészítése és véleményeztetése										
A tanulmány elkészítése										
A tanulmány tervezetének bemutatása										
A vélemények beépítése a tanulmányba										
A végleges tanulmány benyújtása										